
Gyulavári Tamás–Peszlen Zoltán

Egy „Ünnepélyes Deklaráció”: a Közösségi Charta¹

A Közösségi Charta születésének története

Az integráció sorsát meghatározó politikai erők a közösségi szociálpolitikát a kezdetektől másodlagos fontosságúnak tekintették. Ezzel magyarázható, hogy a szociális dimenzió nem szerepel a Közösség céljai között, s éppen ezért nem nyert kielégítő szabályozást a Római Szerződésben sem. Ugyanakkor az integráció utóbbi évtizedeinek történetét a meg-megújuló szociális reformkísérletek jellemezték. Ezeket a ciklikusan erőre kapó, majd tényleges eredmény nélkül elhaló reformokat leginkább az Európai Közösségek Bizottsága (továbbiakban: Bizottság) támogatta, és kudarcuk legfőbb oka a tagállamok magatartásában keresendő. A 80-as évek közepétől a legtöbb tagállamban a korábbinál súlyosabb szociális gondokkal, mindenekelőtt magas munkanélküliséggel kellett megküzdeni, ami a korábbi elutasító magatartás megváltoztatására készítette a politikusokat.

A megújuló reformtörekvések ellenére elmondható, hogy az Egységes Európai Okmány (1986) is megoldatlanul hagyta a szociálpolitika kérdését. Hiába bővítették a Római Szerződés szövegét, mert ez – a belső piac létrehozásával egyidejűleg – nem volt elégséges egy átfogó szociális dimenzió megteremtéséhez. Nyilvánvalóvá vált, hogy az integráció 30 éves története során létrejött szociálpolitika képtelen lesz megfelelni az 1992 utáni kihívásoknak.

Ezeknek a kérdéseknek a fontosságát ismerte fel a Gazdasági és Szociális Bizottság 1987 novemberében, amikor véleményében az alapvető szociális jogok kérdésére hívta fel a figyelmet.¹ Jacques Delors 1988-ban karolta fel² a szociális minimum, azaz az alapvető szociális jogok katalógusának kérdését.³ A szociális dimenzió „felélesztésére” tett kísérlet tehát ismételten fáziskéséssel követte a belső piac egyéb aspektusaival kapcsolatos munkát. Jacques Delors, a Bizottság elnöke lendületbe kívánta hozni a szociális jogalkotást, ezért 1988 májusában azt a kötelezettséget vállalta az Európai Szakszervezeti Szövetség (ETUC) felé, hogy az új, határok nélküli Közösségben a szociális kérdések kiemelt szerepet kapnak. Ezt követően 1988 júniusában

¹ A tanulmány és a fordítás a Munkaügyi Minisztérium Nemzetközi Programok Főosztálya és a Népjóléti Minisztérium Nemzetközi Főosztálya támogatásával készült.

a Hannoveri Csúcson a Tanács a közös piac szociális vonatkozásainak fontosságára hívta fel a tagállamok figyelmét. 1988. december 2–3-án a Rodoszi Csúcstalálkozón ismét hangsúlyozták, hogy „az egységes piac nem lehet öncél”.

A Bizottság a Gazdasági és Szociális Bizottsággal 1988. november 9-én közösen tartott megbeszélést a munkavállalók szociális jogairól megalkotandó Közösségi Chartáról. A Gazdasági és Szociális Bizottság 1989. február 22-i plenáris ülésén megfogalmazott véleményében vázolta egy szociális jogi katalógus lehetséges tartalmát. A véleményt, amely az „Alapvető Közösségi szociális jogok” katalógusát vázolta fel, nagy többséggel (135:22 arányban) fogadták el. Míg az előkészítés fázisában mindvégig a közösségi szintű megoldás fontosságát hangsúlyozták, addig a szövegszerű tervezet már sokkal inkább a tagállamok felelősségét emelte ki a jogok garantálásával összefüggésben. Ugyanakkor az a kérdés továbbra is nyitva maradt, hogy vajon milyen eljárási formákkal lehetne a szociális jogok érvényesülését garantálni a Közösségen belül.

Az Európai Szociális Charta⁴ Közösségi jogba való átültetését sohasem „fogadta lelkesedés”, így a Bizottság még 1988 végén felkérte a Firenzei Európa Egyetemet egy szociális jogi katalógus javaslatának elkészítésére. Az előzetes egyeztetések után az Európa Parlament 1989. március 15-én megtartott ülésén határozati javaslatot fogadott el „az egységes piac szociális dimenziójáról”⁵. A határozat egy Közösségi szociális jogi katalógus megalkotását sürgette, amelynek érvényesítését nem veszélyeztethetik a verseny sérthetlenségére vagy a fokozott versenyképességre irányuló törekvések. A Tanács álláspontja szerint a szociális jogok katalógusa képezheti a munkaerőpiaci szereplők közötti párbeszéd alapját. A Bizottság 1989. május 15-én terjesztette elő a munkavállalók alapvető szociális jogairól szóló Közösségi Charta első hivatalos tervezetét. (Ugyanakkor a Parlament is nyilvánosságra hozta saját szövegjavaslatát, 1989 áprilisában.) A Tanács 1989. június 12-én vitatta meg a Charta Bizottság által benyújtott előzetes tervezetét.

A Madridi Csúcson azt emelték ki az egységes piac kiépítésével kapcsolatban, hogy azonos hangsúlyt kell fektetni annak szociális és gazdasági vonatkozásaira. Ez a megközelítés végleges szakítást jelentett a Római Szerződéssel fémjelvezhető hagyományos állásponttal, és jelentős politikai támogatást nyújtott a Charta gyors elfogadtatásához. A szociális jogok katalógusa a belső jogrendszerekben is a leginkább vitatott kérdések közé tartozik.⁶

1989. szeptember 14-én az Európai Parlament hét határozatot fogadott el a gazdasági és szociális kohézió tárgyában. A Tanács meggyőződése szerint a szociális dimenzióknak a közösségi jogban foglalt alapvető szociális jogok közösségi szintű végrehajtásán kell nyugodnia.

A Bizottság 1989. október 2-án hozta nyilvánosságra tervezetének második változatát.⁷ Még ugyanebben a hónapban a munkaadók és munkavállalók képviselőivel folytattak egyeztető tárgyalásokat. A Tanács 1989. október 30-án hozta nyilvánosságra a „Charta a munkavállalók alapvető szociális jogairól” című tervezetét.

Az EK tizenegy tagállama – Nagy-Britannia kivételével – a Strasbourgi Találkozón fogadta el 1989 decemberében a Közösségi Chartát a munkavál-

lalók alapvető szociális jogairól (a továbbiakban: Charta). A Charta alapvető szociális jogokat (szabad mozgás, szociális védelem, a nemek közötti megkülönböztetés tilalma, gyülekezési szabadság) és célokat (az élet- és munkafeltételek, a szakmai továbbképzés, az idősek és sérültek támogatásának fejlesztése) tartalmaz. A Charta szociálpolitikai céljai és fő elvei bizonyos mértékig olyan más nemzetközi dokumentumok már elfogadott elvein alapulnak, mint az Európa Tanács Szociális Chartája és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) különböző konvenciói. Tartalmazza mindazokat az elveket is, melyeket maga az EK dolgozott ki az 1970-es évektől kezdve.

Margaret Thatcher a Chartát rémálomnak, a „hátsó ajtón belopakodó marxizmusnak” titulálta. Mások pedig pontosan azt kérdőjelezték meg, hogy képes lesz-e előmozdítani a szociális innovációt. Anglia szerint a Chartában foglalt jogok régimódiak és ellehetetlenítenék az angol munkaerőpiaci stratégiát. Az angol konzervatív kormány a munkanélküliség visszaszorításának és a versenyképesség növelésének „csodareceptjét” a munkajogi deregulációban és az annak segítségével megvalósítandó „rugalmas” munkaerőpiacban látta. A Közösségi Charta vitájában attól tartottak, hogy egy szociális jogi katalógus, illetve az annak következményeként kibontakozó jogalkotás az angol célokkal ellentétes irányba kényszeríti majd a közösségi munkaerőpiacot.

Az angolok három ponton támadták a bizottsági előterjesztést. Elsősorban azt akarták elfogadtatni, hogy a 100a cikkely alkalmazásával a Charta alapján előterjesztett jogszabályokat egyhangú szavazással kelljen meghozni. Ez a megoldás minden tagállamot vétőjoggal ruházott volna fel, ami megbéníthatná a jogalkotási folyamatot. Másodsorban a Római Szerződés 118a cikkelyének szűkítő értelmezését követelték, ami szintén a minősített többséggel megalkotandó jogszabályok körének visszaszorítását célozta. Harmadsorban arra hivatkoztak, hogy a Chartában foglalt jogok közül több – például a kollektív munkajogi szabályok, a munkavállalók bérezésére vonatkozó rendelkezések – a szubszidiaritás elvébe ütközik, ezért elfogadhatatlan.

A legnagyobb vitát természetesen a szociális jogok jogi kikényszeríthetősége váltotta ki. Elsősorban azt az eredeti bizottsági elképzelést támadták, hogy a közösségi intézményrendszert ruházzák fel a Chartában foglalt szociális jogok érvényesítéséhez szükséges hatáskörrel. Mindenesetre a Delors vezette Bizottság komoly sikerét jelentette, hogy példátlanul rövid idő alatt sikerült elfogadtatni a Chartát. A siker egyetlen szépséghibája, hogy Nagy-Britannia fentiekben leírt ellenállása miatt a Charta nem válhatott kötelező érvényű joganyaggá, hanem meg kellett elégednie az „Ünnepélyes Deklaráció” bizonytalan jogi státusával.

A Charta helye és szerepe a Közösség jogrendszerében

Az Európai Parlament szándéka szerint a Charta a tagállamokra nézve kötelező érvényű jogi dokumentum lett volna, amit azonban megghiúsított az angol elutasítás. Ezért a Charta jogi szempontból olyan „Ünnepélyes Deklaráció”, amely nehezen illeszthető a Közösség jogrendszerébe. A nemzet-

közi szerződésektől, valamint a Közösség több másodlagos jogszabályától (rendelet, irányelv, határozat) eltérően nem kötelező jogszabály, és nem tekinthető a Római Szerződés módosításának, illetve kiegészítésének sem. Így nem rendelkezik kötelező erővel sem az Európai Unió jogában, sem pedig a nemzetközi közjogban. Arra sem tett kísérletet senki, hogy az elsődleges közösségi jog forrásává, s ezáltal számonkérhető jogok és kötelezettségek hatékony eszközévé váljon.

A Charta szövegének jogi „pályafutása” nyitott kérdés. A Charta Preambuluma a szöveget a Római Szerződés 117. cikkelyével hozza összefüggésbe, ezért a Bíróság az interpretáció eszközeiként támaszkodhat a Chartára⁸. Ugyanakkor egyben az ún. „puha jog”⁹ forrása is, s mint ilyen, további szociális jogszabályok forrása lehet. Mindazonáltal a Charta jelentőségét az adja, hogy határozott szociális célokat tűz ki az 1990-es évekre, és mindezeket egyetlen átfogó szövegben, pontos alapelvek formájában jelöli ki.

Bár a Charta elnevezés kétségtelenül szimbolikus jelentőséget kölcsönöz a dokumentumnak, ám egyben megtévesztő is lehet. Ugyanis könnyen összekeverhető a jogilag kötelező érvényű dokumentumokkal, mindenképp az Európa Tanács Szociális Chartájával (továbbiakban: Szociális Charta). A Szociális Charta sok tekintetben szélesebben és átfogóbban határozza meg a szociális jogok körét. A legmarkánsabb különbség azonban a két egyezmény között az, hogy amíg a Szociális Charta tartalmaz egy kikényszerítő mechanizmust, a Közösségi Charta esetében viszont erről szó sincs.¹⁰ Meg kell jegyezni, hogy az Egységes Európai Okmány óta mind az Európai Szociális Charta, mind pedig az Emberi Jogok Európai Egyezménye a közösségi jog részévé vált, s így az Európa Bíróság az alapvető jogokat érintő döntéseinek meghozatalánál mindkét egyezmény szövegére támaszkodhat. Ez még abban az esetben is igaz, ha egy tagállam nem ratifikálta például a Szociális Chartát. Ugyanakkor ez a jogforrási jelleg csak a Bíróság értelmezési tevékenységénél érvényesül, így az érintett felek jogérvényesítésük során a fenti két egyezményben foglalt jogokra nem hivatkozhatnak.¹¹ Ezen a helyzeten a fenti egyezmények közösségi jogba való átültetése változtathat, mivel így kötelező erejű közösségi „(polgár)jogot” nyernének az ún. alapvető szociális jogok. Az Egyesült Királyság ezt is élesen ellenezte, mivel attól tart, hogy ez a jogi megoldás negatív hatással lesz a jogrendre. A jelenlegi helyzetet így a Charta megszületése a szociális dimenzió jogi státusát illetően nem sokkal tette kedvezőbbé az 1989 előtti helyzethez képest.

Az alapvető szociális jogok jogszabályi hátterének vizsgálatánál nem szabad megfeledkeznünk a Római Szerződés rendelkezéseiről, amelyek számos jog érvényesülését megnyugtatóan garantálják.¹²

A Charta hatását gyengítő tényezők

A Charta jogi természetével kapcsolatos problémákon túl három másik tényező is akadályozta, hogy a Charta új dimenziót nyisson a közösségi szintű szociálpolitika történetében.

Ezek közül elsőként a szubszidiaritás elve említhető, amely a Charta szá-

mos rendelkezésében is megfogalmazódik. A szubszidiaritás közösségi elvnek szűkítő megközelítése azt a felismerést jelenti, hogy a szociálpolitika terén az uniformitás nem lehetséges, de nem is kívánatos. Ezt az elvet tükrözi a Charta számos rendelkezése.¹³ A szubszidiaritás jelentését a Charta szövegének elemzése során két újabb szemponttal kell bővítenünk. A Charta Preambuluma szerint a végrehajtással kapcsolatos kezdeményezés elsődlegesen a tagállamok, de hatáskörének korlátain belül a Közösség felelőssége is. Ez a megfogalmazás a jogi hatáskörre alapozza a Közösség másodlagos szerepét a Charta végrehajtásában. Ugyanakkor nem szabad megfélemlíteni az Akcióprogram 3. cikkelyéről sem, amely a „hatásköri teszten” túl a „hatékonyság” figyelembevételét is elengedhetetlennek tartja. Eszerint a Közösség akkor cselekedhet, ha a kitűzött célok közösségi intézkedésekkel hatékonyabban elérhetők, mint a tagállamok szintjén. Nem elegendő tehát, ha a közösségi intézmények hatáskörrel rendelkeznek az adott kérdésben, de politikai és hatékonysági szempontokat is vizsgálniuk kell a javaslatok elkészítésénél. Mindez pedig erőteljesen leszűkíti a Közösség mozgásterét, és megakadályozza egy aktív és átfogó közösségi szociálpolitika létrejöttét.

A további problémák a végrehajtás két legfőbb eszközével kapcsolatosak. A szociális dialógus Delors elnökségének és az Egységes Európai Okmányok¹⁴ köszönhetően került a közösségi politika homlokterébe. Ugyanakkor a Charta jogi megoldásai nem adnak megnyugtató választ arra a kérdésre, hogy miként garantálható a hatékony, közösségi szintű párbeszéd.¹⁵

A végrehajtás másik eszköze a másodlagos jog, amellyel kapcsolatos legfőbb gond a sokat vitatott szavazati rendszer. A Római Szerződés 100a cikkelye alapján ugyanis nem teljesen egyértelmű, hogy mely jogszabályok elfogadásához szükséges kétharmados, illetve egyhangú szavazás.¹⁶

Mindezek álláspontunk szerint ahhoz vezettek, hogy az ambiciózus kezdet ellenére a Közösségi Charta megismételte a korábbi hibákat, és lényegében nem járt nagyobb sikerrel, mint az 1974-ben született Szociális Akcióprogram. A Közösség képtelen kilépni a „szociális ciklusból”, amelyben a szociálpolitikát zászlajára tűző hivatalos deklarációkat az évtizedes, túlnyomórészt terméketlen közösségi „sárdagasztás” követi.

A Charta végrehajtásával kapcsolatos rendelkezések

A Charta második címe foglalkozik a végrehajtás rendkívül lényeges kérdésével. Egy hatékony mechanizmus képes csak „életet lehelni” a szociális jogok közösségi katalógusának eszményébe. Amennyiben a végrehajtás akadódik, úgy a Charta nem több hangzatos szólamnál.

A Charta végleges szövege szerint a megvalósítás felelőssége elsődlegesen a tagállamokon, nem pedig a Közösségen nyugszik. A 27. cikkely szerint a tagállamok fokozott felelőssége, hogy nemzeti gyakorlatukkal összhangban, különösen a jogalkotás és a kollektív szerződések segítségével biztosítsák a Chartában foglalt alapvető szociális jogokat, valamint végrehajtsák a belső piac zavartalan működéséhez elengedhetetlen szociális intézkedéseket, amelyek a gazdasági és szociális kohéziós stratégia részét képezik.

A 28. cikkely a közösségi intézmények végrehajtásban betöltött szerepéről szól. Eszerint a Bizottság köteles előzetes jogalkotási program alapján javaslatokat tenni. Ezek a javaslatok azoknak a jogoknak a hatékony érvényesülését segítik elő, amelyek a belső piac kiteljesítésével egyidejűleg a Közösség hatáskörébe kerülnek. Az ezirányú jogalkotás akcióprogramját a Bizottság már a csúcstalálkozó előtt, 1989 novemberében elkészítette. Ez az 54 oldalas dokumentum 13 fejezetben¹⁷ 47 javaslatot tartalmaz. A 47 javaslat közül 18 irányelv, 4 formailag meg nem határozott jogi eszköz, a többi ajánlás, vélemény stb. Mind a Charta, mind pedig az Akcióprogram Jacques Delors elképzeléseit tükrözi, különösen abban a tekintetben, hogy az új 118b¹⁸ cikkelyre alapozott társadalmi párbeszédnek kiemelt szerepet szán.

A Charta 29–30. cikkelyei előírják, hogy a Bizottság minden év utolsó három hónapjában jelentésben összegzi a Charta alkalmazásának tapasztalatait. A jelentést el kell juttatni az Európai Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, valamint a Gazdasági és Szociális Bizottságnak.

Összegzés

A Charta előkészítése során a cél meghatározása vált az alapkérdéssé: az EK szociális joga vajon az ellátások minimumához vagy a maximumához igazítsa-e a közösségi normát. Számos tagállam attól rettent vissza, hogy a saját magas színvonalú szociális ellátórendszerét vissza kell fejlesztenie a harmonizáció miatt. A másik hátráltató tényező a „szociális dömping”-től való félelem volt. Sokan attól tartottak ugyanis, hogy egyes, kevésbé fejlett tagállamok (Görögország, Portugália) versenyelőnyt kovácsolnak majd abból, hogy alacsonyabb színvonalú, s éppen ezért kisebb költségű szociális ellátást biztosítanak munkavállalóiknak, ami hosszabb távon a beruházások elszívásához és a gazdagabb államokban növekvő munkanélküliséghez vezet. Ugyanakkor a tagállamoknak azt is be kell látniuk, hogy a szociális ellátórendszerek közötti hatalmas különbségek akadályozzák az integrációs alapelvek érvényesülését. Az Európai Unió számára készített javaslatokban¹⁹ neves szakértők azt tartják a Charta legnagyobb hibájának, hogy vegyíti egymással a valamennyi európai demokrácia által elismert jogokat olyan specifikus szociálpolitikai területekkel, amelyek természetüknél fogva az adott állam társadalmi, gazdasági fejlettségétől, viszonyaitól függenek.

A Charta jogi szempontból „skizofrén” állapota eléggé egyértelműen megmagyarázza, hogy ez az egyezmény az alkotók szándékai ellenére miért nem válhatott a Közösség szociális alkotmányává. Az elért eredmények a szakirodalom szerint leginkább az 1974-es Szociális Akcióprogramhoz hasonlíthatók. Az ugyanis kétségtelen, hogy a Charta elfogadását nem pusztán jogalkotási hullám, hanem ezzel egy időben közösségi programok sora is követte. Ezek a jogszabályok és programok pedig a Charta által meghatározott jogcsoportok terén felgyorsították a Közösségben már korábban megkezdett munkát, ugyanakkor nem gazdagították merőben új elemekkel az EK szociális dimenzióját.

Jegyzetek

1 Opinion of the Economic and Social Committee on the social aspects of the internal market (European social area), Brussels, 19 November 1987 (Bercusson 625.).

2 Elsőként a belga elnökség idején, 1987-ben a belga munkaügyi miniszter beszélt a szociális platform (socle social) szükségességéről.

3 A minimális szociális jogokra vonatkozó legelső javaslatot a Bizottság által megbízott szakértői munkacsoport készítette el 1988 folyamán (Bercusson 625.).

4 Az Európai Szociális Chartát 1961-ben fogadta el az Európai Tanács.

5 „Resolution on Fundamental Rights”.

6 Elegendő itt a magyar alkotmány előkészítésével kapcsolatos vitákra utalni, ahol az alkotmány koncepciójának első tervezetét főként a szociális jogok kapcsán fellángolt vita miatt nem fogadta el a parlament.

7 A Charta tervezetének első és második angol változata megtalálható: European Industrial Relations Review, No 186 (July 1989) p 27., valamint No 190 (November 1989) p 26.

8 A 117. cikkely szövegéhez hasonlatosan.

9 A közösségi „puha jog” (soft law) csoportjába azok a közösségi jogszabályok tartoznak (ajánlások, vélemények stb.), amelyek – a rendeletekkel, irányelvekkel ellentétben – nem kötelezik a tagállamokat.

10 A Szociális Charta kikényszerítő mechanizmusát érintő vita témánk szempontjából irreleváns, ezért nem térünk ki annak ismertetésére.

11 Számos nemzetközi egyezmény – közöttük a fent említett emberi jogi vonatkozásúak – inkorporálására történtek már kísérletek az Európai Parlamentben, mindeddig eredménytelenül.

12 A Római Szerződés többek között az alábbi jogokról rendelkezik: szabad mozgás joga (7., 48., 51.), a társulás és kollektív szerződés joga (118.), a társadalmi párbeszédhez való jog (118b), fizetett szabadsághoz való jog (120.), vándorló munkavállalók társadalombiztosításhoz való joga (121.), szakképzéssel kapcsolatos jogok (128.).

13 A szubszidiaritás ilyen értelmű megközelítését tükrözi többek között a Közösségi Charta 5., 8., 9. cikkelye.

14 A SEA módosítása következtében került be a Római Szerződésbe a szociális párbeszédrel kapcsolatos új 118b cikkely.

15 Bercusson ennek garanciáját egy közösségi testületben látja, amelynek feladata a közösségi szintű békéltető, közvetítő és ítélkezési feladatok ellátása. Ezt egy közösségi ítélkezési fórummal javasolta kiegészíteni, amely a Közösségben általánosan elfogadott normákat tenné kötelezővé azon országokban, ahol a szociális partnerek elmulasztották biztosítani az alapvető szociális jogok élvezetét. Ezt az oktrojált garanciarendszert azonban számos oldalról érte támadás (lásd: Hepple 652.).

16 Ennek a vitának részletes elemzése megtalálható: Hepple 647–648.

17 A Chartában foglalt minden egyes joggal külön fejezetben foglalkozik az Akcióprogram, továbbá külön fejezetben elemzi a munkerőpiaccal kapcsolatos tennivalókat.

18 A Római Szerződés eredeti 118b cikkelyét a Single European Act egészítette ki egy B ponttal.

19 Fundamental Social Rights: Proposals for the European Union 1996. 8.

Irodalom

Bercusson, Brian: *The European Community's Charter of Fundamental Social Rights of Workers*, *The Modern Law Review* 1990, Vol. 53. 624–642.

Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers, Commission of the European Communities, Luxemburg, 1990.

Community Social Policy, Current status 1 January 1997, European Commission, January 1997.

- Egyed Mária–Gyulavári Tamás: *Az Európai Közösség szociálpolitikája a kezdetektől a Maastrichti Szerződésig*, Kézirat, Budapest, 1997.
- The European Communities Encyclopedia and Directory*, London, 1992.
- Hepple, Bob A.: *The implementation of the Community Charter of Fundamental Social Rights*, *The Modern Law Review* 1990. Vol 53. 643–654.
- Nielsen, Ruth–Szyszczak, Erika: *The social dimension of the European Community*, Handels-
hojskolens Forlag, 2nd edition 1993.
- Second report on the application of the Community Charter of the Fundamental Social Rights
of Workers*, Social Europe Supplement, 1993/1, Commission of the European Communities,
1993.

A Liget februári számából

Lányi András: A hazatérő Rákóczi

Márton László: Vénus falra mászik

Levendel Júlia: „Majd előtűnik mögüle az érdem”

Horgas Béla: Igalon át

Asztalos Sándor versei

Pék Zoltán novellája

VISSZASZÁMLÁLÁS

*Dalos Margit, Géher István, Simon Balázs,
Kováts Albert, Tandori Dezső, Darányi Sándor*

Poszler György: Rögeszmék rabsága

EUROPLÁN

Somogyi Ferenc: A 21. század forgatókönyvei

Radó Dezső: Spanyolországtól keletre

Takácsi Zsuzsa: Belső ruhatár: Az idegen